

PREGOVORI KOSOVO–SRBIJA (2018)

I NJIHOV UTICAJ NA MAKEDONSKU BUDUĆNOST

Zemlje Zapadnog Balkana teže prevazilaženju „balkanizacije” kao jedne negativne karakteristike. Zajednički cilj svih zapadnobalkanskih zemalja jeste da postanu članovi NATO i EU. Odnosi između ovih zemalja se suočavaju sa preprekama koje su postale decenijski istorijski i politički teret. Posle završetka ratova u bivšoj Jugoslaviji, nezavisnost Kosova je vodila nizu otvorenih pitanja koji su od značaja za ceo region, a posebno za Srbiju i Severnu Makedoniju. Zapravo, tokom poslednjih bezmalo dvadeset godina Kosovo se nalazilo u centru pažnje mnogih međunarodnih aktera i donosioci odluka u Severnoj Makedoniji ne smeju ignorisati moguće buduće scenarije i razvoje događaja u vezi sa Kosovom i njihove moguće konsekvence. Ovi scenariji su od fundamentalnog značaja za makedonsku budućnost, usled činjenice da su Albanci druga najveća etnička zajednica u Severnoj Makedoniji. Imajući to na umu, moramo da pristupimo ovom pitanju sa daleko više ozbiljnosti. S tim u vezi, dosad smo imali tri glavna događaja u odnosima između Kosova i Severne Makedonije.

Prvi se odnosio na izbegličku krizu 1999. godine, kada je više od 350.000 izbeglica sa Kosova izbeglo na makedonsku teritoriju. Prema makedonskim vlastima, tokom tog perioda Severna Makedonija (tada Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija/FYROM, prim. prev.) bila je spremna da prihvati najviše 20.000 izbeglih lica. Ovakvo stanje je dovelo do dugoročnih posledica koje su doprinele većem broju Albanaca koji žive u Severnoj Makedoniji. Istovremeno, mnogi mladi etnički Albanci iz Severne Makedonije su pristupili redovima OVK koja se borila protiv srpskih snaga, dok su sela na makedonskoj strani granice postala njihove logističke baze.¹

Drugi važan događaj zbilo se 2001. godine, kada se (Severna) Makedonija suočila sa oružanom pobunom albanske etničke zajednice. Na dan 12. avgusta 2001. potpisan je Ohridski sporazum, koji su potpisale dve najveće makedonske stranke, VMRO-DPMNE i SDSM i dve najveće albanske stranke, DPA i PDP, u prisustvu međunarodne zajednice. Dok je neposredni cilj Ohridskog sporazuma bio okončanje osmomesječnog oružanog sukoba između Albanske nacionalno-oslobodilačke armije (ANA) i makedonskih oružanih snaga, u dugoročnoj perspektivi sporazum je trebalo da uspostavi opšti okvir za integraciju nacionalnih manjina i da pruži zakonodavnu osnovu za funkcionalan multikulturni suživot.²

¹ 2004, Z. Daskalovski, „Democratic consolidation and the 'stateness' problem: The case of Macedonia”, *Global review of Ethnopolitics*.

² Josipa Rizanskoska, Jasminka Trajkoska, „The implementation of the Ohrid Framework Agreement, true party commitment towards better inter-ethnic cohabitation in Macedonia or a strategic tool for party competition?”, *Journal of Liberty and International affairs*, Available at: <http://e-jlia.com/current>

Treći važan momenat je bilo proglašenje nezavisnosti Kosova i makedonsko priznanje Kosova. Severna Makedonija je priznala Kosovo 9. oktobra 2008. godine, zajedno sa Crnom Gorom. Srbija je odgovorila jednomesečnim prekidom diplomatskih odnosa.

Danas se ceo region suočava sa „talasima” rešenja, pri čemu članstvo u NATO i EU ostaju krajnji cilj. Makedonska i grčka vlada su potpisale „Prespanski sporazum”, rešenje za višedecenijski problem imena „Republike Makedonije”. Makedonski građani će 30. septembra 2018. izaći na referendum kako bi odgovorili na pitanje: „Da li podržavate članstvo u EU i NATO prihvatajući sporazum između Makedonije i Grčke?” Međunarodna zajednica je prisutna u Makedoniji sa snažnom porukom koja građanima poručuje da ako žele da budu deo EU i NATO saveza, referendum mora uspeti. Ako referendum uspe, geopolitička slika će se promeniti ne samo za Makedoniju, nego i za region. Postoji niz scenarija povezanih sa rezultatima referenduma i bezbednosnom situacijom u regionu. Kosovo i Srbija vode intenzivan pregovarački proces koji na dnevnoj osnovi proizvodi vesti koje su za strepnju. Ta dva procesa predstavljaju isti rizik za bezbednost regiona, posebno u odnosu na albansku zajednicu u Makedoniji i njenu reakciju na kosovsko pitanje.

Posle poslednjih, prevremenih parlamentarnih izbora 2016. godine, stranke Albanaca u Makedoniji su bile ključne za formiranje vlade, za razliku od ranijih slučajeva koalicija, koje su između makedonskih i albanskih stranaka pravljene na džentlmenskoj bazi, u cilju održavanja dobrih međuetničkih odnosa. Tako je albanski blok dobio ulogu strateškog aktera u vladajućoj koaliciji, našavši se u poziciji da kreira strategiju za ostvarivanje svojih programskih ciljeva. Naime, ubrzo nakon izbora 2016. godine, tri albanske stranke, Demokratska unija za integraciju (DUI), Albanska alijansa i Pokret BESA, predstavile su Zajedničku platformu albanskih stranaka. Ova platforma je bila njihov osnovni instrument u pregovaračkom procesu. Prema tvrdnjama političkih stranaka koje su potpisale platformu, ovaj dokument je napisan u duhu sporazumne demokratije i Ohridskog sporazuma, i on teži kvalitetnijoj međuetničkoj koegzistenciji i bržem pristupanju Makedonije EU u NATO.³

Glasnogovornik DUI tokom tog perioda, Bujar Osmani, sada zamenik predsednika Vlade Makedonije za evropske poslove, posle sastanka sa Hašimom Tačijem izjavio je: „Albanske države, Kosovo i Albanija, zainteresovane su za stabilnost u Makedoniji, za stabilnost u regionu,

³ U delu u kome se radi o poboljšanju međuetničke koegzistencije platforma, predlaže sledeće izmene za makedonsko društvo: albanska etnička zajednica bi trebalo da postane konstitutivna, potpuna dvojezičnost (makedonski i albanski jezik da budu zvanični jezici); rasprava o promenama državne zastave, himne i grba koje bi trebalo da odslikavaju multietničnu realnost u Makedoniji i etničku jednakost; usvajanje rezolucije u Sobraanju Republike Makedonije koja bi osudila genocid protiv albanskog naroda u Makedoniji tokom perioda 1912–1956; stvaranje Ministarstva političkog sistema i odnosa među zajednicama kao nadležnog tela za poštovanje prava zajednica i za podstrek ekonomskog i društvenog razvoja u nedovoljno razvijenim oblastima; preduzimanje pozitivnih mera za obezbeđivanje finansiranja albanskih institucija kulture na državnom i lokalnom nivou; kreiranje državne institucije za unapređivanje jezika zajednica, koja će obezbediti obuku za prevodioce, urednike i lektore; inkluzija Albanaca u radne grupe za direktne pregovore sa Grčkom u vezi sa „pitanjem imena”; potpuno rasvetljavanje slučajeva i okončanje sudskih procedura u slučajevima „Sopot”, „Brodec”, „Monstrum” i „Kumanovo” kroz anketnu komisiju ili putem međunarodnog nezavisnog tela.

za Makedoniju u kojoj je albanska zajednica ravnopravna i učestvuje u procesu odlučivanja, ali ujedinjena i usaglašena u svom pristupu. ” DUI je ratifikovao Zajedničku platformu albanskih stranaka sledećeg dana. Nova vlada je formirana u maju 2017. godine; novi Zakon o jezicima (albanski jezik je postao drugi zvanični jezik u Republici Makedoniji) donet je bez obzira na Regulatorni instrument procene, a zakonski akt je predstavljen pod zastavom EU. Baš kao što se i primena Ohridskog sporazuma izgubila u koalicionom cenkanju tokom desetogodišnje vladavine VMRO-DPMNE i DUI, tako je i Zakon o upotrebi jezika u opasnosti da postane samo još jedno političko rešenje koje će SDSM i DUI loše implementirati, ako se ne povede više računa o vladavini prava i političkoj podršci za politike koje budu dogovorene između koalicionih partnera.⁴ Navedena problematika ima za cilj da objasni kako se međuetnička pitanja ponovo vraćaju na dnevni red i kako etnocentrizam raste u okviru i makedonskog i albanskog bloka. Sve to se događa više u dogovoru sa političarima sa Kosova nego sa političarima iz Albanije.

Uzimajući u obzir poslednji događaj, posetu srpskog predsednika Vučića Kosovu od 9. septembra 2018. godine, očigledno je da postoje mogućnosti za realizaciju prvog scenarija tj. održavanja statusa quo, čime bi se istovremeno odložilo rešenje problema. Vučićeva neuspela poseta selu Banje, zbog prisustva oko 200 demonstranata, u medijima je narednog dana predstavljena na sledeći način: „Vučić je oštro kritikovao mirovnjake pod vođstvom NATO zbog neuklanjanja blokade i optužio vlasti kosovskih Albanaca za njeno podržavanje”.⁵ Ovakva situacija može dovesti do zastoja u pregovorima, ali ne zadugo.

Republici Makedoniji predstoji konsultativni referendum, koji predstavlja jedan od najvećih izazova od njene nezavisnosti i od krize iz 2001. godine, i koji dopušta političarima da donesu različite odluke ako im pođe za rukom da okupe apsolutnu većinu u parlamentu. Danas je u Makedoniji glavni fokus na predstojećem referendumu, te su sva druga pitanja stavljena sa strane. Bilateralni odnosi sa Kosovom su uspešno učvršćeni. Predsednik Kosova Hašim Tači je posetio Makedoniju 12. septembra. Nakon posete makedonskoj vladi, on je zatražio od makedonskih građana da se pozitivno izjasne na referendumu. Tom prilikom je rekao: „Vi ste zaključili sporazum sa Grčkom, sada je red na Srbiju i Kosovo da dođu do rešenja dijalogom. Vi znate da neće biti jednostavno doneti istorijsku odluku o razrešenju pitanja između Kosova i Srbije, ali zato i postoji dijalog. Imamo pred sobom mnogo prepreka, ali ja sam optimista zato što je bolje postići sporazum sada nego za tri decenije. Ja ću načiniti veliki napor da se postigne sporazum sa Srbijom, što znači međusobno priznanje”.⁶ Najvažniji interes i cilj zapadne

⁴ 2018, Jasmina Trajkoska and Josipa Rizankoska, KNOWLEDGE-International Journal, Vol 22.3, ‘Ethnocentrism and party politics: are political parties devoted to the project of building multicultural Macedonian society on the path to EU?’. ISSN 2545-4439, ISSN 1857-923X

⁵ “Serbia's President Aleksandar Vucic blocked from visiting Kosovo Serb village”, dostupno na <https://www.dw.com/en/serbias-president-aleksandar-vucic-blocked-from-visiting-kosovo-serb-village/a-45419704>, 13.09.2018

⁶ “A successful referendum means peace for Kosovo”, dostupno na <http://meta.mk/en/tag/hashim-tachi/>, 19.09.2018

međunarodne zajednice je da ova dva problema budu savladana kako bi se postigla stabilnost i bezbednost na Zapadnom Balkanu. Uzimajući u obzir međuetničke odnose na Kosovu i u Makedoniji, ako status pregovaračkog procesa ostane nepromenjen, a referendum u Makedoniji bude uspešan, imaćemo stabilnu bezbednosnu situaciju. Ali ako referendum ne uspe, postoji mogućnost za nestabilnost u bezbednosnom smislu. Međunarodna zajednica čini maksimalne napore kako bi uticala na makedonske građane da na referendumu načine „pravi” izbor i glasaju tako da on uspe. Status quo u pregovorima između Kosova i Srbije neće moći da se održava preterano dugo. Uslediće sledeći krug pregovora i time će druga dva scenarija postati moguća.

Drugi scenario, razmena teritorije između Srbije i Kosova/izmena granica izaziva najviše strahovanja zbog domino efekta koji bi mogao da proizvede. Tokom istorije imali smo neke slične primere koji nisu baš tako pozitivni. U poslednje tri decenije teritorijalna razgraničenja po etničkim linijama nisu se pokazala odgovarajućim; ona su donosila neka iznuđena rešenja koja nisu uključivala razrešenje sukoba i učvršćivanje mira, nego samo oružane konflikte, terorizam, raseljavanja i nastavak etničkih konflikata. Ako se dve strane odluče za ovaj scenario, to će imati uticaja na unutrašnju politiku u Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Sjedinjene Države otvoreno prihvataju ovu ideju kao rešenje, ukoliko srpski i kosovski političari uspeju da dođu do takvog sporazuma. Evropska unija je mišljenja da „izmena granica na osnovu etničkih linija uvek dovodi do otvaranja drugih raznih pitanja”. Oni su naklonjeniji rešenju koje bi bilo u saglasnosti sa međunarodnim pravom. Imajući u vidu ratove posle raspada Jugoslavije, kojih se i dalje sećamo, i politiku zasnovanu na etnocentrizmu i populizmu u svim ovim zemljama, ova vrsta scenarija ne bi bila prijatna. Zapadni deo Republike Makedonije ima odlične neformalne odnose sa Kosovom; makedonski Albanci su takođe na mnogo nivoa povezani sa Kosovarima. Ako se političari odluče za izmenu granica/razmenu teritorija, posle svih izazova koje smo morali prevazići, to će značiti korak unazad. Etnički nacionalizam će biti u naletu, populizam je već prisutan, a bilateralni odnosi između Kosova i Makedonije će ući u osetljivu fazu. Ovo je jedini scenario u kom mogu da vidim mogućnost da bezbednost u regionu Jugoistočne Evrope bude ugrožena. Na poslednjim, prevremenim, parlamentarnim izborima u Makedoniji 2016. godine etnocentrizam je bio prisutan u okviru svih političkih stranaka, kod Zakona o jezicima i u vezi sa Zajedničkom platformom albanskih stranaka. „Novi trg” u Skoplju, s druge strane reke Vardar, postao je stvarnost, što Makedoncima nije lako da prihvate. Drugi znak etnocentrizma, pre poslednje runde pregovora između Makedonije i Grčke, bio je promena naziva auto-puta „Aleksandar Veliki” u „Auto-put prijateljstva”. Jedan od najvažnijih auto-puteva je nosio naziv „Aleksandar Veliki” a drugi, koji vodi ka zapadnom delu zemlje, naziva se „Majka Tereza”. Na prvi pogled ovo ne deluje kao izrazito bitan podatak, ali nam ipak dosta govori.

To su činjenice koje bi trebalo uzeti u razmatranje kada želimo da donosimo odluke koje vode bliže evropskim vrednostima i Evropskoj uniji. Trebalo bi da radimo na međuetničkoj koegzistenciji i multikulturalizmu, a ne u korist „čistih” teritorija. Uzimajući u obzir demokratske kapacitete država i političara regiona, uticaje iz međunarodne zajednice, kao još

uvek sveža sećanja na građanske ratove, ne bismo smeli da dozvolimo ovaj scenario jer će imati posledice koje neće pomoći u stvaranju bolje budućnosti.

Treći scenario, normalizacija odnosa zasnovana na pravno-obavezujućem bilateralnom sporazumu do koga bi trebalo doći aktuelnim pregovorima Srbije i Kosova uz posredovanje EU, jedno je od boljih rešenja. U skladu sa Rezolucijom Generalne skupštine UN 64/298⁷ iz 2011, put ka normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije vodi kroz dijalog potpomognut od strane EU, poznat kao Briselski dijalog. Ova rezolucija se opisuje kao „normalizacija u cilju postizanja mira, bezbednosti i stabilnosti na Zapadnom Balkanu i promovisanja saradnje i evropskih integracija, da bi se poboljšali uslovi života za sve ljude”. Zajednički cilj Makedonije, Kosova i Srbije jeste da postanu članice EU. Najvažnije promene koje treba načiniti da bi se mogao postići napredak prema članstvu u EU jesu poboljšanja na planu vladavine prava, poštovanja ljudskih prava i zaštite manjina, poboljšanje poslovnog okruženja, razvoj konkurentnog privatnog sektora i snižavanje visoke stope nezaposlenosti. Takođe, sve ove zemlje bi trebalo da pronađu načina za postizanje transparentnih, sveobuhvatnih i na zaslugama zasnovanih procedura za zapošljavanje u javnoj administraciji. Svi ovi izazovi idu u prilog „evropskoj budućnosti” i stvaranju većih demokratskih kapaciteta među državama regiona. Ova zajednička ambicija predstavlja moćan podstrek za razrešavanje pitanja putem dijaloga i normalizacije odnosa.

Dva vrlo velika otvorena pitanja na Zapadnom Balkanu jesu spor sa grčkom stranom u vezi sa imenom Republike Makedonije, i status Kosova. Posle dvadeset sedam godina pregovora, potpisivanje Prespanskog sporazuma donosi nadu regionu i trebalo bi da bude iskorišćeno kao primer za pregovarački proces između Srbije i Kosova. Briselski dijalog bi trebalo da postigne značajan napredak ka normalizaciji odnosa. U stvari, konačni cilj je „puna normalizacija” odnosa, postignuta kroz pregovore o EU članstvu u slučaju Srbije, i kroz primenu SSP-a kada je reč o Kosovu. Evropska unija zahteva pravno-obavezujući sporazum između strana koji bi imao pravne posledice, kao što je to slučaj sa Prespanskim sporazumom kada je reč o sporu u vezi imena. Ova rešenja nisu konačna, ali bi trebalo da budu održiva na duži rok, i trebalo bi da pomognu u postizanju bezbednosti i stabilnosti u regionu. U prva dva scenarija možemo očekivati nesigurnu budućnost i dalje pogoršanje međuetničkih odnosa. Samo uz promenu političke volje i retorike region može krenuti prema miru i saradnji. Političari i dalje igraju na nacionalističku i populističku kartu, ali sada je vreme za promenu narativa i donošenje teških odluka, koje će doprineti tome da Makedonija, Kosovo i Srbija postanu bolja mesta za život. Ako proces odlučivanja u Srbiji i na Kosovu bude demokratski, kroz pregovore, onda će on biti koristan i za međuetničke odnose i u Makedoniji. Takođe, ako referendum bude uspešan, Makedonija će se naći na nivou potrebnom za promene u svom političkom sistemu, koje su neophodne za pristupanje Evropskoj uniji. Referendum je takođe ključan i za članstvo u NATO-u, i ako bude bio uspešan on će onemogućiti bilo kakve teritorijalne promene.

⁷ Dostupna na https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298

Makedonija, Grčka, Kosovo i Srbija bi trebalo da gledaju na primenu održivih rešenja kao na sastavni deo dijaloga, a ne kao na kolateralnu štetu. Ruski uticaj u Srbiji je značajan, ali to ne bi trebalo da bude prepreka za Srbiju u njenom procesu integracije u EU. Javno mnjenje poziva na dubinske promene kako bi se etnički nacionalizam zamenio građanskim, i to je razlog zbog kog bi političari trebalo da decentralizuju proces diskusije i u njega uključe akademike, političke aktiviste, novinare, zaposlene u NVO sektoru, kako bi se angažovali na projektima koji će kreirati održiva rešenja na mikronivou. Cilj takve kampanje bi bio povećanje svesti među različitim etničkim zajednicama o boljoj evropskoj budućnosti za sve. Regionu su potrebne investicije koje će dovesti do poboljšanja na ekonomskom i društvenom nivou. Ekonomska saradnja je ključna za bolju komunikaciju u regionu, koja će voditi konsolidaciji, povećanju obima proizvodnje i povećanoj konkurentnosti kako bi se povećao stepen zaposlenosti. Jedan od načina da se ojača regionalna saradnja jeste i razvoj zajedničke platforme za ekonomski razvoj, što će inicirati privredni rast, političku stabilnost i pomirenje.

Najslabiju kariku u lancu društveno korisnih promena predstavljaju aktuelni političari širom celog regiona. Ako su posvećeni evrointegracijama, oni bi trebalo da iskoriste fondove, edukaciju i preporuke da primene odluke kako bi prevazišli etnonacionalizam i populizam. U suprotnom, suočićemo se sa starim pričama, predstavama i animozitetima.

Forum za etničke odnose napravio je Predlog politika (*Policy paper*) pod nazivom „Pozicija Foruma za etničke odnose: normalizacija, put ka rešenju”, gde u delu Osnovni/Okvirni sporazum između Srbije i Kosova, član 2, jasno stoji: „U skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, obe strane u sporazumu će razrešiti sve međusobne sporove isključivo na miran način i uzdržaće se od pretnji da će upotrebiti silu”.⁸ Ovaj članak bi trebalo da bude glavna smernica za sve donosiocce odluka u regionu. Etnocentrizam i partokratija su sveprisutni u našim zemljama. Delovi društva su i dalje opterećeni idejama velike nacije, društveni i ekonomski standardi su niski, a iseljavanje mladih ljudi je u porastu. Ovo su pokazatelji koji nam jasno stavljaju do znanja da je došlo vreme za donošenje teških, ali korisnih odluka.

Globalizacija je stvarnost. Država-nacija nije isti pojam kao što je to bila u XIX stoleću. Etnički nacionalizam mora biti zamenjen građanskim. Ključni mehanizam za postizanje stabilnosti su evroatlantske integracije regiona i političari koji poseduju volju i hrabrost da prihvate vrednosti Evropske unije.

Da zaključimo, status quo u pregovaračkom procesu između Srbije i Kosova neće biti dugotrajan. Ako region ponovo otvori neka od gorućih pitanja, neminovno ćemo prisustvovati drugom scenariju (izmena granica/razmena teritorija), čime bi stvari mogle da krenu unazad. Sa poslednjim događajima u Republici Makedoniji, kao što su Zakon o jezicima i Zajednička platforma albanskih stranaka, možemo jasno da uvidimo da je etnonacionalizam tu među nama, i

⁸ “The position of the forum for ethnic relations; normalization the way towards solution”, Ceo “policy paper” dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/03/ENGLISH-CEO-STaVOVI.pdf>, 23.09.2018

ako ne pronađemo odgovarajuće politike građanskog nacionalizma, pitanje statusa Albanaca u Makedoniji neminovno će ponovo doći na dnevni red. Sa ovim scenarijom dozvolićemo da ojača potreba za „etnički čistim” teritorijama, što ne bismo smeli da prihvatimo. Najgori scenario je neuspeh referenduma u Makedoniji i razmena teritorija između Kosova i Srbije.

Najbolje rešenje je normalizacija odnosa zasnovana na pravno-obavezujućem bilateralnom sporazumu postignutom kroz aktuelni dijalog Srbije i Kosova uz posredništvo EU, zajedno sa uspešnim referendumom u Republici Makedoniji. Ovo bi dovelo do mogućnosti za unutrašnje reforme u ovim zemljama. Ove reforme bi značile jačanje demokratskih kapaciteta, vladavine prava, poštovanja ljudskih i manjinskih prava, kao i departizaciji i decentralizaciji u procesu odlučivanja. Multikulturalizam nije činjenica, to je politika. Međutim, za mene je fundamentalna stvar promena političke kulture i društvena odgovornost akademske zajednice, novinara, političkih aktivista, političara i bezbednosnih institucija u ovom zaista ključnom trenutku za region. Mi nismo multikulturalna društva ako živimo „zajedno” u svojim paralelnim svetovima. Učenje i praktikovanje savetodavne demokratije je izazov koji moramo prihvatiti. Političari u regionu bi trebalo da prestanu sa širenjem nacionalizma i populizma u ime evropskih integracija. Ne vidim nikakvu drugu mogućnost koja bi bila povoljna za region.

Vanredni profesor Jasmina Trajkoska, PhD

FON-Univerzitet, Skoplje, Republika Makedonija